

Львова Є. О.*

ЩОДО ПРОБЛЕМ ВСТАНОВЛЕННЯ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ В МІЖНАРОДНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ПРАВІ

У статті розглянуті питання міжнародної правосуб'єктності операторів міжнародних економічних відносин, розмежовані поняття «суб'єкти міжнародного економічного права» й «суб'єкти правовідносин». Також автор розкрив питання правового статусу транснаціональних корпорацій і міжнародних неурядових організацій.

Ключові слова: міжнародне економічне право, суб'єкт міжнародного економічного права, правосуб'єктність, міжнародні економічні організації, транснаціональні корпорації, міжнародні неурядові організації.

Сучасні процеси глобалізації та інтеграції створюють феноменальні невирішені питання й проблеми в міжнародному праві. Актуальність існуючих у міжнародному праві проблем підкреслює нерозв'язаність питання про співвідношення теорії й практики міжнародного права. На сьогоденному етапі розвитку держава, що породжує внутрішнє й міжнародне право, фактично делегує свої функції правотворчості численним господарюючим суб'єктам. У зв'язку із цим все гостріше відчуються зміни в світових господарських зв'язках та міжнародних економічних відносинах.

Найбільш яскраво це проявляється в тому, що міжнародні економічні відносини функціонують при взаємодії та протидії національних правових систем. А така конфронтація викликає все більше конфліктів з питань юрисдикції держав, основних суб'єктів міжнародного права. Міжнародне право – це складний соціальний феномен: його норми – звичаєві й конвенційні – створюються в процесі протидії й співробітництва, суперництва й взаємодії держав, що відносяться до різних соціально-економічних систем. [8, 7]

Виходячи із цього, дослідження проблем правового регулювання міжнародних економічних відносин свідчить про те, що стійкі поняття міжнародного права некладаються до загальноприйнятої сформованої доктрини міжнародного економічного права, як однієї з галузей міжнародного публічного права.

Головною з таких існуючих проблем є проблема відокремлення суб'єкта права й суб'єкта правовідносин, яка не є проблемою тільки міжнародного права.

Дотепер вона не вирішена й у загальній теорії держави й права. Зрозумі-

міло, що висновки при цьому переносяться саме на міжнародне право. Так, наприклад, російські вчені В.М.Корельський і В.Д.Перевалов [6] у своєму підручнику з теорії держави й права не бачать розходжень між суб'єктом права й суб'єктом правовідносин. Вони прийшли до висновку, що "суб'єктами сучасного міжнародного права є... міжнародні господарські об'єднання; юридичні особи, у тому числі господарюючі суб'єкти, у процесі міжнародних зв'язків; фізичні особи (індивіди) у відносинах, ускладнених присутністю так званого міжнародного елемента, і у відносинах з міждержавними органами з захисту прав людини й з міжнародними кримінальними трибуналами (судами)"

В теорії міжнародного права є точка зору, що суб'єктом міжнародного економічного права є сама держава, а не органи, що представляють його, та посадові особи. [9, 80]

Ось чому метою цієї роботи є розгляд питання міжнародної правосуб'єктності учасників міжнародних економічних відносин, розмежування понять суб'єкти права й суб'єкти правовідносин, а також визначення місця й ролі суб'єктів міжнародного економічного права в міжнародній системі.

На сьогоднішній день міжнародний економічний правопорядок, що функціонує в міжнародних економічних відносинах, не може зводитися тільки до міжнародних правових відносин, тому що зони його застосування значно звузилися. Великі транснаціональні корпорації по своїй силі вже перевершують невеликі держави. Ряд правових доктрин визнають за ТНК навіть статус суб'єктів міжнародного економічного права. [3] Міжнародні економічні організації, співтовариства й мережі – починаючи з ООН і ЄС і закінчуючи Всесвітнім Банком і Міжнародним судом – усі вони одержали досить вагомий частку влади у світовому економічному просторі.

Існуюча у вітчизняній науці міжнародного права концепція про місце й роль міжнародного економічного права в загальній нормативно-правовій системі однозначно затверджує, що міжнародне економічне право – це система правових норм, що регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права у зв'язку з їхньою діяльністю в сфері міжнародних економічних відносин.

Нова тенденція, що окреслилась в останні роки, у цій сфері розширює коло учасників міжнародних економічних відносин, що є об'єктом регулювання міжнародного економічного права.

Як правило, міжнародні економічні відносини охоплюють:

1) відносини між державами й іншими суб'єктами міжнародного права (державоподібними утвореннями, правосуб'єктними міждержавними організаціями, у тому числі й міжнародними економічними організаціями);

2) відносини між фізичними і юридичними особами різних держав,

* аспірантка кафедри загально-правових дисциплін та міжнародного права ОНУ ім. І.І. Мечникова
© Львова Є. О., 2007

включаючи й так звані діагональні відносини – між державою й фізичними або юридичними особами, що належать іноземній державі).

І оскільки міжнародні економічні відносини поєднують у єдину систему різні за суб'єктною структурою відносини, тоді для їхньої правової регламентації застосовуються різні методи й засоби, а регулювання здійснюється в рамках не однієї, а декількох галузей права.

Не можна не погодитися з тим, що традиційна доктрина відносно суб'єктів міжнародного права дійсно стала "затісною": вона не охоплює реалії останніх десятиріч, що наочно позначені в сфері міжнародно-правових відносин. Сучасна ситуація, яка характеризується істотними змінами в самій структурі міжнародних відносин і відповідно в предметі міжнародно-правового регулювання, спонукає теорію міжнародного права до зміни поглядів при оцінці поняття і видів суб'єктів міжнародного права, у тому числі й міжнародного економічного права.

В цей час існують два підходи до поняття міжнародної правосуб'єктності й, отже, до характеристики конкретних категорій суб'єктів міжнародного права. Згідно з першою концепцією, яка є традиційною й більше розповсюдженою в наші дні, суб'єктами міжнародного права є самі держави, як основні суб'єкти, і їхні похідні – міжнародні міжурядові організації. Друга концепція зображена більш скромними спробами поширити на міжнародне право розуміння суб'єкта права, прийняте в загальній теорії права, тобто ідентифікувати поняття суб'єкта міжнародного права з юридичною можливістю участі в правовідносинах, врегульованих міжнародно-правовими нормами, і володіння необхідними для цього правами й обов'язками. [7]

Найбільше смко цю концепцію виклав професор Г.В. Ігнатенко. Він відзначив: "...якщо ж ми відповідно до сучасного трактування предмету міжнародно-правового регулювання приймемо характеристику суб'єкту міжнародного права як діючого або можливого учасника відносин, врегульованих міжнародно-правовими засобами, як носія встановлених цими нормами прав і обов'язків, то визнаємо пов'язану із цим підходом реальність входження в сферу такого роду відносин нових учасників – юридичних осіб, фізичних осіб (індивідів), міжнародних господарських об'єднань і неурядових організацій, а також у межах, що допускаються внутрішньодержавним конституційним і іншим законодавством, - складових частин окремих, насамперед федеративних, держав " [2]

Як відомо, усередині багатьох розвинених держав ідуть процеси перерозподілу внутрішньої компетенції; держави передають усе більший обсяг компетенції "донизу" - суб'єктам федерацій, органам місцевого самоврядування. До такого кола компетенції входять права здійснювати міжнародні відносини відповідно до законодавчого розмежування повнова-

жень між федеральним центром і суб'єктом федерацій.

Коли ми згадуємо держави у якості суб'єктів міжнародних економічних відносин, регульованих міжнародним економічним правом, то відразу виникає питання про те, чи означає наявність такого регулювання обмеження суверенних прав держави.

Міжнародне економічне право в цілому відображає закономірності ринкової економіки, і це не означає обмеження суверенних прав держави або зменшення її ролі в економічній сфері. У п.2 ст.1 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. і п.2 ст.1 Міжнародного пакту про цивільні й політичні права 1966 р. утримується положення про те, що "всі народи для досягнення своїх цілей можуть вільно розпоряджатися своїми природними багатствами й ресурсами без шкоди для яких-небудь зобов'язань, що випливають із міжнародного економічного співробітництва, заснованого на принципі взаємної вигоди, і з міжнародного права". Аналогічне положення сформульоване і в Хартії економічних свобод і обов'язків держав 1974 р. [10]

Іншими учасниками міжнародних економічних відносин є міжнародні економічні організації. Якщо держави при всьому їхньому фактичному різноманітті, з погляду класичного міжнародного права – дуже схожі в змісті їхнього правового статусу, то міжнародні організації, навпаки, можуть бути зовсім різні по їхньому правовому статусу, компетенції. Існуючі у світі міжнародні організації можуть бути класифіковані насамперед по предмету діяльності, тобто конкретно по тих областях міжнародного співробітництва, які віднесені до функцій відповідної організації. Зокрема й міжнародні економічні організації виділяються серед усіх інших по предмету діяльності, а саме – по міжнародних економічних відносинах (ВТО, МВФ, Всесвітній банк і т.д.).

Однією з відмітних рис міжнародного права й міжнародного економічного права, у тому числі, в умовах глобалізації є величезний ріст міжнародних неурядових організацій і посилення їх впливу в міжнародних відносинах. Неурядові організації (non-governmental organizations - NGO) - це започатковані фізичними або юридичними особами з різних держав об'єднання для здійснення міжнародної діяльності некомерційного характеру з метою досягнення певних загальних для об'єднання цілей і інтересів. Міжнародні неурядові (інакше: недержавні) організації, звичайно за місцем їхнього перебування, мають статус юридичної особи, але не мають міжнародну правосуб'єктність. [1]

Міжнародні неурядові організації за своєю предметною функціональністю можуть бути об'єднаннями професійного, спортивного, клерикального, профспілкового і іншого характеру. Найбільш відомими міжнародними неурядовими організаціями є Міжнародна амністія, CARE, Human

Rights Watch, Інститут політики у відношенні Землі (Вашингтон, Об'єднані штати Америки), Комітет юристів з прав людини, Лікарі без кордонів (Medicins Sans Frontiers), Організація з безпеки та співробітництва в Європі, Міжнародна жіноча ліга миру та свободи (The Women's International League for Peace & Freedom), Counterpart International, Oxfam, і ін.

Також міжнародні неурядові організації можуть бути об'єднані по окремих галузях економіки, і тоді вони розглядаються в якості міжнародних економічних неурядових організацій. Такі підтримують відносини й із суб'єктами міжнародного права. Зокрема, у функції ЭКОСОС спеціально входить підтримка координаційних зв'язків з неурядовими організаціями економічного й соціального напрямків. Вони можуть виконувати дослідницькі й тому подібні роботи з метою надання впливу, лобювання певних міжнародних і внутрішньодержавних заходів. Найбільш значним прикладом неурядової організації, що має найважливіше значення для процесу міжнародної нормотворчості у сфері міжнародних економічних відносин, може служити Міжнародна торговельна палата.

У науковій доктрині можна зустріти таку думку, що неурядові організації, оскільки вони, наприклад, можуть брати участь із консультативним статусом у засіданнях органів міжурядових організацій (у тому числі ООН), робити при цьому свої подання й т.п., - можуть, не будучи суб'єктами міжнародного права, розглядатися такими, що володіють обмеженою міжнародною правосуб'єктністю. З таким підходом не можна погодитися. Російська доктрина (С.І. Брагусь, Г.М. Вельямінов, А.В. Венедиктов, Г.І. Тункін) в основному виходить із того, що термін "правосуб'єктність" не є поняттям, окремим від поняття "суб'єкт права", правосуб'єктність є здатність, можливість бути суб'єктом права. Наочною аналогією у внутрішньому праві може служити правосуб'єктність громадянина. Практично в будь-якій країні іноземцям надаються деякі права, сполучені й з певними обов'язками. Але це є особлива правосуб'єктність саме іноземця, а не громадянська правосуб'єктність, тобто це здатність бути суб'єктом права - громадянином цієї держави. Суб'єкт права не тільки має права, але й власник конкретних, суб'єктивних прав і обов'язків. [1]

Треба зазначити, що основна маса міжнародних економічних зв'язків здійснюється на іншому рівні: між фізичними і юридичними особами різних держав, крім того, і держави можуть безпосередньо вступати в господарські відносини міжнародного характеру з іноземними фізичними і юридичними особами (наприклад, містити концесійні угоди). Такі відносини є приватноправовими й регулюються національним правом. Участь держави, однак, вносить певну специфіку в регулювання цих відносин: держава, її власність, угоди за її участю мають імунітет від юрисдикції

іноземної держави. У зв'язку із наявністю імунітету держава не може бути притягнутою до іноземного суду як відповідача без її згоди; відносно держави і її власності не можуть бути застосовані примусові заходи для попереднього забезпечення позову й по виконанню іноземного судового рішення; угоди за участю держави підкорюються праву держави, яка є стороною цієї угоди, якщо тільки сторони не домовляться про інше.

Оскільки міжнародні економічні відносини другого рівня регулюються національним правом кожної держави, то особлива роль належить тут такій галузі національного права, як міжнародне приватне право. У цьому випадку норми міжнародного економічного права також регулюють діяльність фізичних і юридичних осіб, але не прямо, а опосередковано - через державу.

Особливим є питання правового статусу транснаціональних корпорацій (далі - ТНК). Оскільки ТНК є сукупністю юридичних осіб різних держав, а вони, у свою чергу, мають правосуб'єктність за законами різних країн, тоді ТНК не можуть бути об'єктом регулювання права певної окремої країни - ані тієї, де розташовані материнська компанія і штаб-квартира, ані тієї, де функціонують дочірні компанії та інші відділення транснаціональної корпорації.

В сьогоденних умовах діяльність ТНК призводить до того, що формується новітня модель світової правової системи, а саме вертикальний зсув влади - від держав до недержавних гравців, чому у великій мірі сприяли нові технології. Такий розподіл сили - досить непросте й неоднорідне явище. Крім того, воно означає, що "керувати" світом за допомогою засобів, запропонованих архітекторами світового порядку після 1945 року зараз важче, чим колись. [5, 477]. Неможна не зазначити, що такі оператори міжнародних економічних відносин, як транснаціональні корпорації, міжнародні неурядові організації, в особливості такі як, Oxfam, Human Rights Watch, «Відкрите суспільство» Джорджа Сороса, вже мають змогу ставити і ставлять на порядок денний та вирішують нові актуальні економічні та правові питання. Існуючі міжнародні інститути більше не відображають у повній мірі складних реалій сучасного світу, що каже про падіння їх авторитету. У зв'язку із вищезазначеним, треба підкреслити, що міжнародний спільноті потрібна нова система глобального керування, але цей процес ускладнюється через багаторівневий, багатополарний розподіл сили.

Література

1. Вельямінов Г.М. *Международное экономическое право и процесс.* / М. Волтерс Клувер, 2004. - 496 с.
2. *Международное право* / Отв. ред. Г.В. Игнатенко, О.И. Тиунов. - С. 46.

3. Международное право: учеб. / под. Ред. А.А.Ковалева, С.В.Черниченко. – М.: Изд-во Омега-Л, 2006. – 832 с.
4. Нефедов Б.И. Общетеоретические проблемы современного международного права. Ч1 // Международное публичное и частное право. №1 (22), 2005 – С. 12
5. Терзиев А. Davos: неформальный саммит хозяев мира. // 100%, №11, С 6
6. Теория государства и права: учебник для вузов. 2-е изд., изм. и доп./Под ред. Проф В.Ф.Корельского и проф. В.Д.Перевалова. М.: Издательская группа НОРМА –ИНФРА-М, 2000 - С.528-529.
7. Фархутдинов И.З. Международное инвестиционное право. / М.: Волтерс Клувер, 2005 – С.29
8. Шатров В.П. Международное экономическое право: учебное пособие. – М.: Изд-во УДН, 1990 – 116 с.
9. Шумилов В.М. Международное экономическое право – М.ООО Издательско-консалтинговая компания «ДеКА», 1999. – 400 с.
10. Twenty-five Human Rights Documents, Columbia University 1994, pp.17-29.